

УДК 94(37):737.1:336.746(1-32)]“-0/0”

**ІСТОРІЯ КРИЗЬ СИМВОЛИ:
ПРОПАГАНДА РИМСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ
У МОНЕТНОМУ КАРБУВАННІ РИМСЬКОЇ ПРОВІНЦІЇ АЗІЯ
в I ст. до н.е. – I ст. н. е.**

Анастасія БАУКОВА

Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра археології та спеціальних галузей історичної науки,
вул. Університетська 1, 79000, Львів, Україна

У статті проаналізовано зміни в оздобленні основних монет, що перебували в обігу на території західного узбережжя Малої Азії після утворення римської провінції Азія. Цікавим аспектом є те, що в обігу було залишено місцеві монети з усталеним оформленням, проте з часу важливих внутрішньополітичних конфліктів обидва боки монет використовувались для пропаганди політичних союзів, певних цінностей чи династичної політики Августа та його наступників. Особливу увагу звернено на оформлення срібних цистофорів як основного способу впливу на громадську думку в регіоні.

Ключові слова: римська провінція Азія, цистофори, карбування монети, пропаганда, Марк Антоній, Октавіан Август, монетний портрет.

Монети в історії відігравали особливу роль. Вивчення нумізматичних джерел дозволяє значно доповнити історію міжетнічних контактів та історичні процеси в регіонах та країнах. Темою статті є аналіз монет, які карбувались та перебували в обігу на території римської провінції Азія упродовж першого століття її існування. Запропоноване дослідження привертає увагу до формування візуальної мови влади, процеси адаптації та асиміляції місцевих традицій та усталених норм представниками панівних кіл. Ця тема є актуальною і для сьогодення, адже розкриває особливості функціонування символів та пропаганди в умовах зміни цивільної чи військової влади.

З появою грошово-торговельних операцій платіжні засоби були важливим способом донесення політичної пропаганди та способом комунікації влади і мешканців держави. Емітент повинен був відшукати найвідповідніший метод передати бажаний зміст і найвідповідніший код, в якому і містились пропаговані цінності. Окрім того, ті цінності мали бути прийнятними, зрозумілими і прийнятими мешканцями держави. Ця наукова проблема й сьогодні є важливою й потребує подальшого висвітлення. Вивчення монетного устрою, який існував на території провінції Азія, дозволяє простежити способи та візуальні образи

поширення традиційних символів римської культури в грецькому середовищі. Саме це і є темою запропонованого дослідження.

Грошова система Римської держави досліджуваного часу була строкатою і включала два головні види монет. До першої, загальнодержавної, належали монети, карбовані у державних монетних дворах, розташованих у Римі, так і у провінційних містах. Вони випускали золоту, срібну та бронзову монету, яка перебувала в загальнодержавному обігу і відзначалась уніфікованим виглядом та вагою. Головну масу такого карбування зазвичай становили денарії. До другої категорії належали переважно бронзові монети, карбовані різноманітними провінційними монетними дворами переважно для забезпечення потреб локального ринку. Такі монети могли мати різний вигляд (часто відмінний від загальноримських) і легенду грецькою мовою. Їх емісія не санкціонувалась державою, а місцевими правителями чи урядами міст для задоволення потреб виключно регіонального ринку. Доходило до того, що монети, карбовані у східних провінціях, не перебували в обігу у західній частині Імперії. В основному, це була бронзова розмінна монета, а поповнення її запасів було важливою умовою ефективного функціонування ринку. У літературі таке карбування часто називають провінційним, колоніальним чи автономічним, хоча зміст цих понять досі не уніфіковано. До реформи Діоклеціана ці дві категорії монет співіснували одночасно. На підставі аналізу карбування римської провінції Сирія дослідники припускають можливість існування провінційно-імперіального карбування, коли монети не мали етнічної прив'язки, карбувались зі срібла та бронзи і забезпечували потреби загальнопровінційного ринку¹.

До початку громадянської війни 68–69 рр. не вводилось нових номіналів і, в цілому, формула карбування була незмінною².

Форма монет та їх формула були достатньо однотипними, навіть, якщо вони карбувались у провінціях. У цього факту була реальна об'єктивна основа у вигляді потреб загальнодержавного та регіональних ринків. На аверсі зазвичай розміщували індивідуальний портрет правителя або членів його родини, як правило деіфікованих. Зображена особа ідентифікувалась внаслідок вміщеної навколо периферії монети легенди. Напис, як правило, був уміщений у межах кільця крапок, якими позначали межі конструкції матриці.

Портрет зазвичай вміщували у вигляді голови або верхньої частини погруддя (бюсту). Біля голови могли зображуватись різноманітні речі, одяг, вінки та діадеми. Голова розміщувалась вправо, вліво чи була розвернутою до глядача. Якщо зрідка вміщувались дві, чи більше осіб на реверсі, то їх погруддя могли розміщуватись одне за одним, одне навпроти одного чи були

¹ William E. Metcalf, "K. Butcher, Coinage in Roman Syria. Nothern Syria, 64 BC – AD 253. (London: Royal Numismatic Society, 2004. Pp. XII+534, 32 pls.," *The Journal of Roman Studies* 96 (2006): 232.

² David L. Vagi, *Coinage and history of the Roman Empire. C. 82 B.C. – A.D. 480* (Chicago, London: Taylor & Francis, 2000), vol. 2, 29.

розвернутими в протилежні боки. Першим портретне зображення живого емітента вмістив на аверсі Юлій Цезар. Наступною віхою в цьому процесі стало карбування Марка Антонія. Він був другим живим римлянином, хто карбував монету із своїм зображенням.

Час політичної боротьби діячів Першого та Другого Триумвірату та діяльність представників династії Юліїв-Флавіїв стала часом формування та апогею існування римського монетного портрету. Проте, оскільки діячі рубежу ер не носили бороди, то ідентифікація особи виключно за портретом часом є ускладненою. У цьому випадку дуже помічною є легенда, вміщена на монеті³.

На реверсі зазвичай розміщували божество або уособлення якогось імперського символу. Зображувана поза могла бути стоячою, сидячою або в русі. Часом могли зображати певну групу осіб, які брали участь у розгортанні якогось сюжету. Варіативність реверсу включала різноманітні зображення живих і неживих об'єктів.

Тогочасні монети нерозривно були пов'язані з особою, яка відповідала чи ініціювала їх карбування. Тут ми маємо справу як з видатними полководцями чи державними діячами найвищого рангу, так і з головними магістратами чи урядовцями провінції. Навіть у часи Августа продовжувала зберігатись традиція вміщення інформації про магістрата.

Якщо взяти історію саме римського карбування до початку громадянських війн, то сенат, залишаючись головним монетним емітентом, не пропагував загальнодержавних цінностей. Тобто і в легендах, і в зображеннях відбивались історичні чи легендарні цінності того роду, до якого належав урядовець, відповідальний за карбування. Такі дії мали на меті пропаганду цінностей олігархічних кіл про їх престиж та значення в державі⁴.

У часі ж занепаду Республіки відбувається піднесення пропагандистського значення монети. Якщо для Риму це стає актуальним більше в часі громадянських війн, то для території провінції Азія цей процес фіксується ще в часі воєн із Мітридатом VI Євпатором.

Карбування монети на території західного узбережжя Малої Азії з моменту переходу під римську владу зазнало значних змін. У перші роки існування провінції на цих теренах перебувала в обігу значна грошова маса попередньої держави.

У часі занепаду Республіки територія провінції була залучена до загальноримських тенденцій, коли карбування монети було децентралізованим. Ніякої державної довготермінової політики в грошовій сфері не існувало. Це виявлялось у відсутності контролю над структурою номіналів і над загальною

³ David L. Vagi, *Coinage and history of the Roman Empire. C. 82 B.C. – A.D. 480* (Chicago, London: Taylor & Francis, 2000), vol. 2, 37.

⁴ Andrzej Kunisz, "Rola źródeł numizmatycznych w badaniach nad ideologią i propagandą w państwie rzymskim," *Rzym antyczny. Polityka i pieniądz*, ed. Wiesław Kaczanowicz (Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 1993), 59.

кількістю емітованих грошей. Кожен із римських військово-політичних діячів у досліджуваній час карбував монету в залежності від своїх потреб та виходячи із власних можливостей. Головною причиною карбування виступала передусім потреба виплати утримання легіонам, а також наявність в тій чи іншій території покладів металу для карбування. На відміну від інших регіонів, на території провінції Азія існувало кілька знаних і давніх монетних дворів, тому не існувало причин для карбування неякісних чи низькопробних грошових одиниць.

З іншого боку, віддаленість від основних імперських монетних дворів призводила до зменшення надходження в обіг актуальних емісій. Це і визначило те, що в перші століття в провінції Азія існував місцевий ринок із великою масою цистофорів чи інших регіональних монет.

Цистофори почали карбувати з 166 р. до н. е. Їх вага, порівняно з тетрадрахмою (4 римських денарії), була на 25% менше і це робилось офіційною владою для придатності їх виключно в межах місцевого ринку. За іншою версією відмінності в співвідношенні ваги цистофора і тетрадрахми були викликані прагненням запобігти їх вивезенню⁵. Зображення на цистофорах ілюстрували певні аспекти культу Діоніса і виражались у зображенні змії (вужів), що виповзають з містичної цисти (скрині). Композиція вміщувалась всередині вінка з плюща. На звороті монету прикрашали зображенням горита, обвитого двома зміями з переплетеними хвостами. З правого боку також могло вміщуватись зображення обвитого змією тирса⁶.

Римляни продовжили карбувати цистофори аж до епохи Северів. За цей час нараховується близько десяти емісій. На деяких раніших випусках вміщено імена проконсулів провінції Азія. Деякі з пізніших емісій цистофорів, особливо в часи Адріана, мають беззаперечні сліди того, що були перебиті на більш ранніх монетах Атталідів чи римських монетних дворів⁷.

Цистофори карбувались у Пергамі, Сардах, Апамеї, Тралах та Ефесі. Говорити про обсяг карбування можна виходячи з того, що упродовж періоду імперії лише в Пергамі викарбовано 340 різних типів монет.

Зміни в оздобленні цистофорів розпочалась поступово. 57–56 рр. до н.е. дається цистофор, викарбуваний у Пергамі, на якому традиційне зображення доповнювала легенда C FABIVS PRO COS. Символи римської військової присутності з'являються на цистофорах, викарбуваних у часах перебування Квінта Метела Пія Сципіона взимку 49–48 рр. до н.е. Як повідомляє Юлій Цезар, Сципіон вивів свої легіони до Пергаму та інших найбагатших міст на зимові квартири та щедро обдарував солдат⁸. Власне з цією метою і було викарбувано

⁵ Vagi, *Coinage and history of the Roman Empire*, 115.

⁶ *British Museum, Department of Coins and Medals, Catalogue of Greek Coins of Ionia* (далі – BMC) (London: The Trustees, 1892), 96.

⁷ Vagi, *Coinage and history of the Roman Empire*, 115.

⁸ C. Iulius Caesar, “Bellum Civile”, III, 30, C. Iulius Caesar, ed. Alfredvs Klotz (Lipsiae: Aedibus B.G. Tevbnri, 1964), 105.

серію цистофорів. На аверсі вміщено легенду Q METELLVS PIVS SCIPIO IMPER та зображення двох змій навколо аквіли. Зворотній бік монети є типовим для цистофора (циста та змія, що виповзає з неї, а також вінок із плюща)⁹.

У часи Марка Антонія цистофори викарбували навіть у Римі. На аверсі цих монет вміщено портрет Марка Антонія в профіль над літуусом. Композицію довершував вінець із плюща та квітів. На реверсі монети вміщено погруддя Октавії у профіль над цистою з двома сплетеними вужами. Інша монета містить повійне погруддя Марка Антонія та Октавії, а зі зворотного боку над цистою вміщено фігуру Діоніса. На монеті є також і дві легенди: M ANTONIVS IMP COS DESIG(natus) ITER(um) ET TERT(ium), а на реверсі – III VIR R(ei) P(ublicae) C(onstituendae). Композицію доповнюють зображення двох переплетених змій¹⁰. Ці монети карбувались з нагоди одруження Марка Антонія та сестри Октавіана – Октавії. Ймовірно, постать Діоніса мала підкреслювати зв'язок Марка Антонія з культом цього бога та його вшанування мешканцями Ефесу як “Нового Діоніса”.

Портретні зображення четвертої дружини Марка Антонія, Октавії, були відомі за карбуванням золотих ауреусів 40 та 38 рр. до н.е. Монети також приурочені весіллю Октавії та Марка Антонія та їх проживанню в Афінах. Але срібне карбування представлено виключно цистофорами, карбованими в Азії. Окрім вищеписаної монети, на ще одному цистофорі над цистою на реверсі вміщено маленьке зображення бюсту Октавії. Також з Ефесу походять бронзові монети із зображенням Октавії на монетах так званої корабельної серії.

У часи правління Августа спостерігається збільшення емісій та суттєве урізноманітнення монетних зображень. Причиною цього насправді була політична стабільність у регіоні та економічний розвиток. Прагнення донести до широких верств населення провінції римські цінності стало карбування цистофорів. Традиційний монетний тип мав тепер інші ідеологічно-пропагандистські функції. Загалом усе карбування Августа мало виразне ідеологічне підґрунтя. Пізніше інші представники династії Юліїв-Клавдіїв намагались дотриматись цього способу.

Цистофори в часи Августа відрізнялись ретельністю виготовлення та якістю малюнка. За характером легенди та її розташуванням, стилем портрету, оздобленням реверсу та іншими ознаками дослідники виділяють сім груп цистофорів часів Августа. Перша група карбована в часи шостого консульства Октавіана в 28 р. до н.е. У їх оздобленні відбита ідея миру, який наступив у державі після битви під Акцієм. На реверсі зображено богиню Рах, яка стоїть на мечі (паразоніумі). Ще одна група цистофорів датується 20–18 рр. до н.е. і увіковічнила перемогу в боротьбі з парфянами. Інші п'ять груп мають зображення сфінкса і напис signis receptis. Цистофори з написом MART·VLTO, SIGNIS·RECEPTIS та

⁹ BMC, 128=Sear 3953.

¹⁰ Edward Allen Sydenham, *The coinage of Roman Republic* (London: Spink, 1952), 193, 119.

COM·ASIAE очевидно викарбувані в Пергамі, а монети із зображення вівтаря чи храму Артеміди – в Ефесі. Сам вигляд портрету Августа дозволяє простежити локальні особливості у його переданні¹¹. Тим більше, що карбування в Азії відрізняється від монет, вибитих у західній частині імперії.

А. Куніш зауважив, що усі пропаговані на монетах часу принципату змісти можна звести до трьох основних, але дуже вразливих напрямків: династичної політики правителя, агітації чи пропаганди існуючого державного устрою, пропаганди зовнішньої політики та відображення її успіхів.

Щодо першого напрямку, то в часи Августа можна спостерігати активне тиражування монет із зображенням евентуального наступника правлячого принцепса. Як вірно зазначає А. Куніш, така пропаганда проводилась передусім іншими методами, але у нумізматиці вона для нас є особливо читабельною¹². Натомість постає питання чи була вона такою зрозумілою та очевидною для тогочасного населення імперії? А якщо була, то до якої міри? І в якій мірі це було важливим для мешканців провінції Азія? Відповідь на це питання можна спробувати отримати із аналізу монетних типів, карбованих на території провінції.

Цікавим аспектом аналізу карбованих у провінції монет є те, що золоті і срібні монети у своїх типах були консервативнішими. Найпридатнішими для пропаганди цінностей і політичного курсу принцепса видавались бронзові розмінні монети. Саме вони, завдяки своїй чисельності та питомій вазі в обігу були ідеальним засобом для формування громадської думки в правильному руслі.

Наступним напрямком було формування у населення позитивного іміджу державного устрою. Це досягалось шляхом, по-перше, через представлення правителя успішним воєначальником, розважним і мудрим керівником, лагідним до підданих. Практичним втіленням таких намірів стало вміщення відповідної легенди на монеті, із підкресленням необхідних цінностей та зображення іконографічними засобами головних чеснот римського світу. На нашу думку, цей напрямок був найбільш розбудованим і прийнятним для мешканців провінції Азія. Тільки тут йшлося про зміну самої іконографії, тоді як спосіб був добре знаним. Новим для мешканців провінції стала і поява монет із представленням могутності імперії, представлення правителя як опікуна підданих. На території Риму це досягалось простішими засобами – шляхом уміщення на монетах зображень втілення різних ініціатив цезарів як от спорудження доріг чи акведуків, роздачі хліба чи турбота про знедолених. Натомість у провінції Азія такі монети не карбувались, але внаслідок їх обігу населення все ж перебувало в сфері дії цього напрямку пропаганди. Для мешканців провінції, на нашу думку, значущішим свідченням турботи була не

¹¹ Fred S. Kleiner, “The Cistophori of Augustus, by C.H.V. Sutherland, in association with Nekri-man Olçay and K.E. Merrington (Royal Numismatic Society, Special Publication no.5). Pp. XII + 134, pls. 36. London, 1970,” *American Journal of Archaeology* 76, no 1 (1972): 107.

¹² Kunisz, “Rola źródeł numizmatycznych,” 61.

емісія монет, а практичні кроки у дотриманні прав мешканців та обмеження зловживань з боку представників римської адміністрації.

Останній напрямок із пропаганди успіхів у зовнішній політиці також знайшов цікаве втілення у карбованих на території провінції монетах чи пов'язаних з нею. Передусім варто згадати про вибитий у 29 р. до н.е. квінарій¹³. На його аверсі вміщено профіль Октавіана вправо з написом CAESAR IMP VII, а на реверсі – ASIA RECEPTA і зображення богині Вікторії з вінком та пальмовою гілкою в руках, повернутої вліво. Цікаво, що богиня стоїть на цисті, а з обох боків від фігури звиваються дві змії¹⁴. Таким чином на римській монеті ми бачимо типово грецьке зображення. Але і монетний тип, і малюнок є повністю синкретичним, греко-римським за формою і змістом. Протягом останніх років у середовищі нумізматів набирає прихильності версія, що емісія цих монет відбулась на території Італії з нагоди повернення земель Азії, якими формально управляв Марк Антоній та Клеопатра¹⁵. Згадана монета є аналогічною до ауреуса, викарбованого у 27 р. до н.е. з аналогічним написом AEGVPT CAPTA (чи AEGVPTO CAPTA)¹⁶ і зображенням крокодила на реверсі¹⁷, чи до монет з легендою ARMENIA RECE (чи CAPTA)¹⁸.

Загалом же, під час війн в обігу з'являлись чисельні монети з міліарними мотивами та оптимістичними настроями, які уособлювали зображення Вікторії, тріумфальних арок, трофеїв, полонених тощо. Також у легендах на таких написах часто з'являлись епітети, пов'язані із перемогою.

Найважливішим натомість був і наступний напрямок пропаганди в нумізматиці. Йдеться про пропаганду релігійних цінностей з врахуванням особливості менталітету провінції Азія. Знаємо, що одним із проявів лояльності мешканців західного узбережжя Малої Азії стало вшанування особи Августа шляхом встановлення культу Роми та Августа. Тиражоване на монетах зображення дозволяє приблизно відтворити вигляд святині в Пергамі і статую божественного Августа біля нього. Проте, ми маємо два види зображень: храм із шістьма колонами¹⁹ та з чотирма²⁰. На монеті з нагоди взаємного пошанування Пергаму та

¹³ Квінарій – дрібна срібна монета, карбували з 269 р. до н.е. Вартість дорівнювала п'яти мідним асам, чим і пояснюється така назва. Після реформи Августа вартість квінарія збільшили до половини аса або 2 систерціїв, тобто до 8 асів. З невеликими перервами карбували до 3 ст. н.е. Існував також золотий квінарій.

¹⁴ R.A.G. Carson, *Principal coins of the Romans. Volume 2. The Principate, 31 BC – AD 296* (London: British Museum Publications Ltd, 1980), 8.

¹⁵ Vagi, *Coinage and history of the Roman Empire*, 220.

¹⁶ С. Н. V. Shutterland, R. A. G. Carson, *Roman Imperial Coinage* (далі – RIC), vol. 1: *From 31 BC to AD 69 – Augustus to Vitellius*, 275 a-b.

¹⁷ RIC, 544.

¹⁸ RIC, 514–520.

¹⁹ M. Amandry, A. Burnett, P. P. Ripolles, *Roman Provincial Coinage* (далі – RPC), vol. 1: *From the death of Caesar to the death of Vitellius. (44 BC – 69 AD)* (London, Paris: British Museum Press, 1992), 2358.

²⁰ RPC, 2369, 2356, 2364, 2370cf

Сард храм має лише дві колони²¹. Існують також золоті монети із зображенням округлого храму²². На відміну від розбіжностей у вигляді споруди, ці монети об'єднуює наявність напису ROM. ETAVG.COM.ASIAE. Такі монети карбувалися ще за життя Августа у Пергамі (19–18 рр. до н.е.)²³ і після його смерті. Зокрема, на цистофорі, датованим 19 р. до н.е. на аверсі вміщено портрет Октавіана в профіль вправо, напис IM·IX·TR·PO·V, на реверсі зображено гексастильний храм – із двох боків від нього напис COM ASIAE, а на антаблементі ROM ET AVGVST. У тому ж 19 р. до н.е. викарбувано серію дупондіїв²⁴ із зображенням портрета імператора в профіль вліво, а на зворотному боці монограма С·А в кільці з крапок²⁵. Його оточує також лавровий вінок. Сама ця монограма розшифровується дослідниками як Commune Asiae і ця емісія була пов'язана із карбуванням вищезгаданого цистофора²⁶ з храмом. За іншою версією ця монограма розшифровується як CAESAR AVGVSTVS²⁷. Так чи інакше, усі монети з сполученням букв СА датуються 20-ми рр. до н. е.²⁸

Розвитком сюжету культу Августа та Роми стало зображення статуї Августа зі списом у правій руці, яку коронує вінцем Рома з рогом достатку в лівій руці. На тетрадрахмі з Ефесу, карбованій за часів імператора Клавдія, є також зображення храму Роми та Августа з аналогічним написом на фронтоні. Споруда має дві колони²⁹. На бронзових монетах із Пергаму часів Клавдія є зображення храму зі статуєю Августа біля фронтону. Це все говорить про усталеність формули цього культу і зрозумілість її для мешканців провінції. На медальйонах часів Траяна та Нерви також вжито такої легенди. Тим не менше, дослідники сперечаються про саме місце розташування храму та причину вміщення напису. Зокрема, припускають, що така легенда була викликана не бажанням пропаганди культу чи лояльності до Риму, а прагненням само презентації і свого внеску у повстання такого храму і культу³⁰. Тяглість монетних типів і відмінність лише у зображеннях (Траяна, Нерви, Клавдія) дозволяє припустити, що ці монети

²¹ RPC, 2362

²² John Yonge Akerman, *A Descriptive Catalogue of Rare and Unedited Roman Coins: From the Earliest Period of the Roman Coinage, to the Extinction of the Empire Under Constantinus Paleologus* (London: Publisher E. Wilson, 1834).

²³ С.Н.В. Sutherland, *Roman Imperial Coinage* (далі – RIC II), Vol. I. *From 31 BC to AD 69 Augustus to Vitellius*, (London: Spink, 1984), Augustus, 506.

²⁴ Дупондій – бронзова монета, дорівнювала 2 асам (за реформою Августа у 23 р. до н.е.) за розмірами та вагою дорівнював 1 асу, але цю монету карбували з більш вартісної бронзи особливого типу. 1 денарій дорівнював 8 дупондіїв, 1 сестерцій – 2 дупондія. Як монетний вид з'явився у I ст. до н.е. та карбувався спорадично, хоча був загальноживаним.

²⁵ RPC, 2233.

²⁶ Carson, *Principal coins of the Romans*, 12.

²⁷ Vagi, *Coinage and history of the Roman Empire*, 231.

²⁸ RPC, 4103–4104.

²⁹ RPC, 2221

³⁰ “Dictionary of Roman coins,” *Forum ancient coins*, доступ отримано 8 листопада 2018, http://www.forumancientcoins.com/Dictionary_Of_Roman_Coins/dictionaryByPage.asp?page=237.

карбувались у одному монетному дворі – у Пергамі, і були не пошануванням власне правителя, а привітанням з нагоди отримання влади чи наступництва справ Августа, якого вони вшановували як бога.

За інскрипціями ми знаємо про заснування ще за часів життя Августа відповідних святинь на островах Самос, Лесбос і Фасос. Пропагандою власне римських цінностей та римського панування є, на мою думку, вміщення на монеті зображення круглого храму із вексилумом посередині³¹.

У цей же проміжок часу на території Азії карбувались монети із зображенням сфінкса і легендою AVGVSTVS. Припускають, що це монетне зображення сфінкса стало прототипом для вміщених на плечах обладунку статуї Августа з Пріма Порте. Сфінкс був символом вічної мудрості та символом завоювання Єгипту. Однією з перших печаток Августа, якими він запечатував листи та поточні папери, була власне печатка з зображенням сфінкса, а лише потім – із зображенням Александра Великого та його власного, різьби Діоскуріда, як повідомляє Светоній³².

Серед інших треба відзначити й серію ауреусів 21–19 рр. до н. е. із зображенням корови, що йде. На реверсі вміщено портрет профілю імператора вправо із написом CAESAR, над твариною на реверсі вміщено напис AVGVSTVS. Припускають, що ці монети викарбувані з нагоди відвідин Августом острова Самос³³.

Завдяки провінційному карбуванню з Азії ми маємо бронзову монету із зображенням Юлії та Лівії з Пергаму. Датується емісія 10–2 рр. до н. е. З одного боку монети є напис LIBIAN HPAN XAPINOC, задрікований бюст Лівії, а з другого – задрікований бюст Юлії з написом IOYLIAN AΦPOΔITH³⁴. Така монета є яскравим свідченням накладення римської традиції на грецьку. Кілька неавгустівських емісій є також важливими для розуміння децентралізації карбування монет у провінції. У Траллах легат (?) П. Ведій Полліон викарбував бронзову монету із своїм профілем на аверсі (позаду голови розміщено конічний об'єкт). На реверсі голова Зевса в короні³⁵. Це одне з історичних свідчень про цього вільновідпущеника, який жорстоко ставився до своїх рабів. Про нього нам оповідає П. Гіро, зауважуючи, що він як покарання за будь-яку провину кидав своїх рабів живими в ставок з муренами, щоб подивитись як вони проковтнуть жертву. На одному з бенкетів, де був присутнім сам Октавіан Август раб Ведія Полліона кинувся в ноги імператору з проханням про помилування, бо господар засудив його до такої старти через те, що той

³¹ RIC II), Augustus, 507.

³² C. Suetonii Tranquili, “De Vita Caesarum”, *Divus Augustus*, 50, доступ отримано 15 листопада 2018, http://penelope.uchicago.edu/Thayer/L/Roman/Texts/Suetonius/12Caesars/Augustus*.html

³³ Carson, *Principal coins of the Romans*, 11.

³⁴ RPC, 2359.

³⁵ RPC, 2635.

випадково розбив кришталеву вазу. Август врятував раба, хоча і наказав перебити в домі Полліона увесь кришталь³⁶.

Подібну бронзову монету³⁷ викарбував у Прієні легат Мацер. На аверсі зображено його профіль, на реверсі – особа з підсвічником у руці, обличчям анфас. Припускають, що цей легат, окрім всього іншого міг бути і бібліотекарем Августа³⁸. Проконсул Фабій Максим у 10/9 рр. до н.е. в Ієраполісі в Фригії ініціював карбування бронзової монети із зображенням свого профіля вправо та зображенням подвійної сокири на реверсі³⁹.

Тим не менше, на території провінції Азія не було жодного постійно діючого монетного двора і усі вищезазначені емісії носили характер тимчасового карбування. Причиною були значні обсяги карбування срібної монети у Цезарєї та Пергамі. Ці два міста випускали монету з латинською легендою, але деноміновану до драхми. Проте її вага в ті часи дорівнювала вазі римського денарія (близько 3,7 гр.).

Незважаючи на карбування срібної монети у традиційному для регіону стилі, все ж римська присутність в регіоні забезпечувалась багатотисячними емісіями різноманітних бронзових асів.

У період правління Августа поступово відбувається скорочення провінційного автономного карбування. Йдеться про монети, які випускали уряди окремих міст для забезпечення потреб локального ринку. Обсяг автономного карбування був невеликим, а самі емісії відбувались нерегулярно, часом із великими перервами. Проте, саме місцева монета забезпечувала щоденні трансакції у житті населення провінції. Однак в досліджуваній час склались два кола обігу монет – західний, де використовувалось карбування Риму та Лугдунума, і східний (включаючи Балканські провінції), де основу обігу становило карбування локальне автономне карбування за підтримки емісій з центральних монетних дворів.

За монетними зображеннями дуже добре прослідковуються династичні рішення Августа і його наступників. Таким чином на монетах починають з'являтися зображення членів родини принцепса, жінок і дітей. Це було унікальним явищем, бо раніше такого не було. Наприклад, із Магnezії над Сипілумом походить бронзова монета, де на аверсі зображено подвійні погруддя Августа та Лівії, на реверсі подвійні бюсти Гая та Луція Цезарів⁴⁰. У Пітані викарбувано бронзову монету із зображенням погруддя Гая Цезаря з пентаграмою на аверсі, на реверсі – Луцій Цезар і Аммон⁴¹. Цікава монета викарбувана в Сардах і датується 23–26 рр. н. е. Там вміщено зображення Друза та

³⁶ Поль Гиро, *Частная и общественная жизнь римлян* (Санкт-Петербург: Алетейя, 1996), 121.

³⁷ RPC, 2687.

³⁸ Vagi, *Coinage and history of the Roman Empire*, 230.

³⁹ RPC, 2930.

⁴⁰ RPC, 2449.

⁴¹ RPC, 2393.

Германіка у курульних кріслах, на реверсі був напис у лавровому вінку. Обидві сторони перебиті в 38/39 рр. із написом проконсула С. Азінія Полліона⁴². Рідким для монет, карбованих у провінції було зображення Діоскурів. Ці брати були синами Зевса і в пропаганді Октавіана Августа зображення Діоскурів означало зображення його усиновлених синів Тиберія та Друза. Таким чином, через міфологічні паралелі підкреслювалась божественність правителя, але ці символи були менш зрозумілими для мешканців Азії.

Таким чином, монети на території провінції Азія мали унікальну та особливу історію. Політичні події знаходили свій відбиток у монетарному вимірі. З початком Принципату монетні типи продовжували бути різноманітними. За час правління Августа виробились ті умови, які визначили особливості політики в грошовій сфері та умови її втілення. З початком правління Тиберія карбування йде сталим, хоча не менш цікавим шляхом. Якщо монети з дорогоцінних металів Августа відзначались великою різноманітністю типів, а бронзові монети були одноманітним та утилітарними, то в часи Тиберія відбувається рух у протилежному напрямку. Емісія монет із золота та срібла була доволі однотипною та з мінімальним мистецьким навантаженням, а бронзове карбування стало основним для прояву різноманітності та строкатості. Також Тиберій остаточно запровадив практику меморативних (пам'ятних) випусків монет на честь попередників чи членів родини.

Особливе місце займали цистофори. З одного боку їх карбування було прив'язано до традиційної для території Пергамського царства та елліністичного світу грошової системи. Написи на таких монетах також часто здійснювались грецькою мовою. Проте, цистофори, як вартісна монета зі срібла, були уніфіковані з системою римського денарія і римські політичні діячі могли виступати ініціаторами емісії цих монет. Таким чином, їх місце визначити доволі складно, адже ця провінційна монета часом мала загальнодержавне значення. Це твердження базується на тому, що срібна і золота монета, карбована в Ефесі чи інших великих монетних дворах, була потрібна для забезпечення ринку між найбагатшими провінціями регіону, а з другого боку, йшла на оплату утримання легіонів, розміщених у Малій Азії. Таким чином, політичні прагнення зменшити роль провінційних монетних дворів, зокрема, і ефеського, йшла в розріз із економічними потребами, які і брали гору в цій суперечності. Тим не менше, не можна заперечувати того факту, що емісії монетних дворів провінція Азія після смерті Августа відігравали допоміжну роль і поступались своїми обсягами та значенням продукції монетних дворів Лугдунума та Антіохії.

Аналіз нумізматичних джерел дозволяє простежити зростання активності та навіть наполегливості в пропаганді цінностей, важливих для кожної із сторін. Свого роду революційним стала поява на монетах, принаймні зі срібла,

⁴² RPC, 2995.

зображення ще живого носія вищої влади в державі чи очільника політичного угруповання. У свій час, ця ж подія не була чимось дивним для мешканців провінції, адже в елліністичних державах було нормою зображувати портрет актуального емітента. Для Риму ця риза вперше з'являється в останні роки життя Юлія Цезаря, а потім розвинеться в карбуванні Марка Антонія, Марка Юнія Брута, Октавіана тощо. Тоді ж починає вироблятися прийнятний в карбуванні канон відбиття на монеті політичного союзу. Прикладом можуть слугувати монети часів Першого та Другого тріумвіратів, коли портрет і легенда одного діяча прикрашали аверс, а легенда і портрет іншого – реверс. Згодом ця традиція в часи принципату буде часто використовуватись у карбуванні монет із зображенням імператорського подружжя чи їхніх дітей.

**HISTORY THROUGH THE SYMBOLS:
PROPAGANDA OF THE ROMAN VALUES IN THE COINAGE
OF THE ROMAN PROVINCE ASIA
IN THE 1ST BC –1ST AD**

Anastasiya BAUKOVA

Ivan Franko National University of Lviv,
Chair of Archaeology and Special Branches of Historical Science,
1 Universytetska str., 79000, Lviv, Ukraine

Coins played a special role in history. The study of numismatic sources can greatly complement the history of interethnic contacts and historical processes in regions and countries. The main subject of the article is the analysis of coins that were minted and circulated in the Roman province of Asia during the first century of its existence. The proposed study draws attention to the formation of the visual language of authority, the processes of adaptation and assimilation of local traditions and established norms by the representatives of the ruling circles.

The inclusion of the territory of the former Pergamon Kingdom to the Roman state required the integration of the region into its system of economic and cultural life. However, the Roman presence superimposed on the developed economic model of the Greek city and the formed domestic market. In addition, in the Roman Republic in the II BC – I AD there was no purposeful monetary policy. That is why the old payment means – cistophorus was left in circulation. Their minting was not regular and was determined by the needs of the local market or the payment of troops.

Cistophorus is a great source for learning various relationships, such as certain events, objects, and connections with other cities or political unions. By leaving the traditional elements of the cistophorus, the issuers brought individual features in the design. For example, Mark Anthony emphasized in the cistophorus his connection with the cult of Dionysus. In addition, his casting of cistophorus coincided with the conclusion of the political union with Octavian or marriage with Octavia.

A new visual language of authority usually manifested itself through the placement of traditional Roman values on coins. In the course of the wars, the numerical coins with military motives and optimistic sentiments that embodied Victoria's image, triumphal arches, trophies, captives, etc. appeared. In addition, epithets related to the victory appeared often on such inscriptions.

During the days of Augustus and his successors, the images of the ruler's dynastic politics, agitation or propaganda of the existing state system and the promotion of foreign policy or the success of it were the important directions for the development of coin stories. Coin images also contain significant information on the distribution of the imperial cult and its practical implementation.

An interesting aspect of the analysis of coins in the province is that gold and silver coins in their types were more conservative. The most suitable for propaganda of values and the political trend of the princeps was bronze coinage. Exactly because of their size and specific weight in circulation, they were the ideal means for forming public opinion in the right way.

Thus, coins from the province of Asia are an important source for studying the political history of the region in the 2nd – 1st BC – 1st AD. The discussed materials allow us to trace the process of forming the visual language of authority, especially the adaptation and assimilation of local traditions and established norms by the representatives of the ruling circles. An effective policy in this area led to the formation of an idea of the appearance of the ruler and his values, gave an idea of the dynasty policy of Octavian Augustus and his successors, introduced the features of the foreign policy of the Roman state to the inhabitants of the province. Thus, the formation of a common economic and cultural space was achieved, despite the considerable remoteness of the province from the centre of political life.

Key words: Roman province Asia, cistophorus, coinage, propaganda, Marcus Antonius, Augustus, coins portrait.

Стаття надійшла до редколегії 12.10.2018

Прийнята до друку 27.10.2018